

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНО-АСОЦІАТИВНА ОСНОВА ПЛАНУ ВИРАЖЕННЯ ГРАФІЧНИХ ЗАСОБІВ ПОЕТИКИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Вялікова О. О.

НПУ ім. М. П. Драгоманова

Вивчення графічних засобів сьогодні виходить за межі класичної стилістики до областей психолінгвістики [6; 9] (при дослідженні асоціативних значень графічних засобів), семіотики (при визначенні плану вираження графічних засобів як знаків та метазнаків) [12; 17], та інших наук. Під час вивчення значення графічних засобів постмодерністської поезики було вироблено психолінгвістично-асоціативний підхід, що може допомогти виявити асоціативні зв'язки, що породжує графічний засіб у свідомості читача при роботі з текстом, а також наблизитись до визначення плану вираження графічних знаків.

Особливостями сприйняття постмодерністської поезики успішно займається психопоетика [20]. Психопоетика – це галузь філології, яка вивчає структуру та прийоми поетичної творчості, вагомою рисою якої є осмислення художнього образу з позицій психологізму [13]. Психопоетика направлена на розкриття внутрішнього світу особистості у його єдності свідомих та несвідомих процесів [там само]. Цей термін в останні роки використовується у різних, не зовсім співпадаючих значеннях: зазвичай мається на увазі розділ психології літературної творчості або психології сприйняття художньої літератури, пов'язаний з психологічною інтерпретацією композиції, сюжету, образу автора і т. д. [9, с. 199]. Єдиним відомим виключенням є В. А. Піщальнікова, яка вкладає в термін “психопоетика” уяву про психолінгвістику художнього мовлення (художнього тексту) [14]. Засновник психолінгвістики О. О. Леонт'єв розуміє під психопоетикою психолінгвістику не всякого художнього мовлення, а тільки віршованого. Інакше, в його вузькому розумінні, психопоетика займається психолінгвістичними особливостями поезії [9, с. 199]. Тому необхідно визнати, що займаючись психолінгвістичними особливостями графічних засобів постмодерністської поезики, ми автоматично переходимо від стилістики до сфери діяльності психопоетики.

Серед елементів, що творять сучасну поетехніку [15], необхідно особливо виділити графічні засоби поезики. Все більше поетів-постмодерністів використовують графічні засоби у своїй творчості [1]. Породження та сприйняття поетичного тексту зводиться в першу чергу до вміння декодувати (тобто сприймати) графічні засоби, оскільки вони можуть домінувати і в текстотворенні, і в смисловираженні [3]. Декодування знаків у постмодерністському тексті (серед яких є графічні засоби) наштовхується на проблему їх значення з точки зору семіотики та психолінгвістики. У своєму “Вступі до психолінгвістики” О. О. Залевська підкреслює необхідність підходу до значення, що буде в змозі виявити та пояснити, які стратегії та опорні елементи використовуються при розумінні

тексту, що сприймається [6, с. 98]. До напрямків дослідження специфіки значення Залевська відносить асоціативний, параметричний, прикметний, прототипний та ситуаційний підходи з ключовими для них поняттями асоціації, параметра, прикмети (ознаки), прототипу, ситуації [6, с. 104].

При розгляданні асоціативного підходу необхідно перш за все уточнити, що мова йде про *асоціативне значення*, а не про асоціанізм як одне з напрямлень у розвитку мирової психології [6, с. 104; 23]. Поняття асоціативного значення сформувався у ході пошуків специфічної внутрішньої структури, глибинної моделі зв'язків та відносин, що складається у людини крізь мовлення та мислення, лежить в основі “когнітивної організації” її багатогранного досвіду та може бути виявлена через аналіз асоціативних зв'язків слова [6, с. 106]. Асоціативний підхід до значення у свій час здобув високу оцінку у О. О. Леонт'єва, який відзначив, що виділені методом Джеймса Діза [21] фактори легко інтерпретуються змістово як семантичні компоненти слів, а це може слугувати одним з доказів принципової єдності психологічної природи семантичних та асоціативних характеристик слів [10, с. 268]. Що стосується графічних знаків у тексті, їх асоціативна природа і процеси їх породження та вираження у тексті ще зовсім не досліджені, що обґрунтовує новизну даної роботи. Асоціативне значення графічного засобу є планом вираження графічного знаку.

Регулярне, послідовне використання термінів асоціація, асоціативні відносини, асоціативні ряди та асоціативна координація виявляються у концепції Ф. де Сосюра [17, с. 155-159]. При дослідженні на асоціативному рівні необхідно також виділити поняття *асоціативної структури* – це деяка модель, що відображує сприйняття тексту читачем, у якій враховується як процес формування смислу, так і особливості формальної організації одиниць “асоціативного рівню” тексту [4]. Робота з асоціативними структурами може виявитись вельми доречною при проведенні асоціативних експериментів на дослідження психолінгвістичних асоціацій графічних засобів у тексті.

У роботі з асоціативними зв'язками навряд чи доречні аксіоми, однозначні судження, висновки універсального характеру, оскільки усе, що пов'язане з психоментальною діяльністю людини, припускає багато різнопланових питань, а також багато різноманітних варіантів пояснень та відповідей [7, с. 153]. Основна роль асоціативних зв'язків є у тому, що вони можуть розкривати характер пояснення графічних засобів у мові, таким чином відтворюючи картину мовної реалізації того або іншого засобу. Як зауважує О. О. Залевська, потенціал асоціативного підходу далеко не вичерпаний, а перспективи його подальшого використання визначаються можливістю інтеграції в більш повну теорію специфіки індивідуального знання і принципів його функціонування [6, с. 107].

Процес інтерпретації графічних засобів у постмодерністському віршованому тексті напряму залежить не тільки від їх асоціативного значення, але й від смислового (або змістового) наповнення графічних засобів. Для того щоб проаналізувати план вираження графічних засобів, необхідно розглянути їх як знаки крізь призму їх двоїстої природи.

В основі семіотичної науки лежить теорія Ф. де Сосюра про те, що знак має позначуване та позначене (план вираження та план змісту відповідно) [17]. Графічні засоби сучасної поезики як знаки також мають два плани, планом вираження при цьому буде форма або тип графічного засобу, а планом змісту – той смисл, який вкладає автор (скриптор) або читач у той чи інший графічний засіб. Смисл графічного засобу буде варіюватись залежно від багатьох чинників, серед яких належність читача до певної культури (національність), широта поглядів, уява, настрої, вік, стать, та багато інших [8; 11]. Таким чином, бачимо, що позначене постмодерністського графічного засобу як знаку не є закріпленим, як у класичній стилістиці [2; 19; 22].

Подовжив семіотичну теорію Ч. У. Морріс, увівши поняття метазнаку, тобто знаків, що повідомляють про знаки [12]. План вираження метазнаку буде складатися з поєднання позначених простіших знаків. Графічні засоби сучасної поезики також можна порівняти з метазнаками, оскільки вони можуть складатися з декількох простіших знаків (наприклад графічна образність як метазнак може складатися з використання курсиву, розбивки на строки, асиндетон та інші графічні засоби як менші знаки).

Пошуки смислового наповнення та значення графічних засобів наштовхуються на наступну проблему. Згідно семантичному трикутнику Сосюра, виходить, що зміст знаку – це значення (поняття, концепт), а не смисл [16]. Можливо допустити ототожнення смислу, значення, концепту, поняття, додавши до них психологічне уявлення, асоціативне значення та інші образи, але таке ототожнення ускладнюється тим, що в класичній психології поняття “значення” та “смислу” жорстко розмежуються [там само]. Різницю між ними наступним чином формулює О. О. Леонт’єв: смисли – це особистісна, суб’єктивна форма знання, а значення – “об’єктивна кодифікована форма існування суспільного знання” [9]. Отже графічні засоби як знаки (або за Моррісом метазнаки) постмодерністського тексту, не маючи плану змісту, не мають і об’єктивного значення, але володіють особистісним, суб’єктивним смислом, що породжується у свідомості людини, яка взаємодіє з текстом. За В. І. Беліковим, особистісний смисл – це переживання суб’єктивної значущості предмету, дії або події, що опинилася у полі дії керуючого мотиву, так зване “значення для мене” [18, с. 104-105]. Вчений також помічає, що значення, як попередник поняття, працює у єдності з особистісним смислом та творить структуру індивідуальної свідомості [там само].

Таким чином, вивчення графічних засобів с позицій психолінгвістики стає актуальним при дослідженні індивідуальних особливостей використання графічних засобів у тексті та інтерпретації візуальної поезики. Психолінгвістично-асоціативний підхід це новий спосіб дослідження графічних засобів, який вкупі з асоціативним експериментом дозволяє визначити план вираження графічних засобів як знаків постмодерністського тексту. За допомоги психолінгвістично-асоціативного підходу можливо виявити суб’єктивний смисл, або варіанти значень графічних засобів постмодерністської поезики.

Література

1. Андрухович Ю., Ирванець О., Неборак В. Бу-Ба-Бу. – Львів: Каменяр, 1995. – 255 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. – М.: Просвещение, 1990. – 304 с.
3. Бадаев А. Ф. Функциональные типы поэтической графики: На материале русской поэзии XVII – XXI вв.: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. – Екатеринбург, 2005. – 227 с.
4. Васильева А. А. Лексический аспект ассоциативного развертывания поэтических текстов О. Э. Мандельштама: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01: Томск, 2004 – 229 с.
5. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода // Вопросы языкознания, 1994. № 4. – С. 17-33.
6. Залевская А. А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст: Избранные труды. – М.: Гнозис, 2005. – 543 с.
7. Каменькова Ю. А. Языковые способы представления денотата имён эмоционально-чувственного восприятия (на материале чешского языка) // Славянский вестник. Вып. 2. – М.: МАКС Пресс, 2004. – 608 с.
8. Костюк Г. С. О психологии понимания: Научные записки института психологии УССР. Т. 2. – Киев, 1950. – С. 7-57.
9. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. – М.: Смысл, 1997. – 287 с.
10. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность. – М.: Просвещение, 1969. – 214 с.
11. Менчинская Н. А. Понимание. // Психология: Учебник для пединститутов / Под ред. А. А. Смирнова, А. Н. Леонтьева, С. Л. Рубинштейна, Б. М. Теплова, 2-е изд. М.: Учпедгиз 1962. – 263 с.
12. Моррис Ч. У. Основания теории знаков // Семиотика. М.: Радуга, 1983. – С. 37-90.
13. Озёрная М. Основы психопоэтики: формально-содержательный аспект. – Режим доступа до статті: <http://ozzsite.ucoz.ru/publ/17-1-0-20>
14. Пищальникова В. А., Сорокин Ю. А. Введение в психопоэтику. Барнаул: Изд-во Алт. гос. ун-та, 1993. – 211 с.
15. Поливанов Е. Д. Общий фонетический принцип всякой поэтической техники // Вопросы языкознания, 1963, № 1. – С. 99–112.
16. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2002 г. – 461 с.
17. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики // Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. – 696 с.
18. Социолингвистика: учебник для вузов / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 439 с.
19. Стилистика английского языка / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьёва, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко. – К.: Вища школа, 1991. – 272 с.

- 20.Эткинд Е. Г. Психопоэтика. Спб.: Искусство, 2005. – 704 с.
21.Deese J. The structure of associations in language and thought. – Baltimore: The John Hopkins Press, 1965. – 216 p.
22.Galperin I. R. Stylistics. – М.: Vysšaja Škola, 1981. – 336 p.

Summary

The article is presenting a new psycholinguistic-associative approach to the research of graphical means of the postmodern poetics. The new method helps to determine the associative links which evoke graphical means in the reader's mind while decoding the postmodern text. Thus the new approach by means of associative experiment provides a new look at the associative meaning of graphical means.

УДК 811.161.2'367.626

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ЗАЙМЕННИКА ЯК ЧАСТИНИ МОВИ

Галій Л. Г.

*Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У мовознавчих працях останніх років спостерігається тенденція до вивчення синтаксичних та морфологічних характеристик різних частин мови, зокрема тих факторів, що впливали на їхній розвиток. Оскільки українська та англійська мови належать до індоєвропейських мов, то початкові (висхідні) граматичні характеристики частин мови були для них спільними. Натомість саме у процесі еволюційного розвитку цих мов кожна із їхніх частин мови, насамперед, і займенник, пройшли власний шлях граматикизації [Мейє 2007, 63].

Усі граматичні форми та синтаксичні сполуки несвідомо утворюються для кожної нової фрази, згідно з навичками, сформованими у процесі вивчення мови. Коли ці навички змінюються, то всі форми, що існують лише завдяки загальним типам граматичних форм і синтаксичних сполук, за необхідності теж змінюються [Мейє 2007, 64]. Як зазначав Ш. Баллі, всі елементи синтаксичної системи мови, всі кодифіковані її одиниці – слова, граматичні форми, речення – перебувають у